

Odadaki Filin Rengi

Sosyal medyadaki bazı paylaşımlardan dolayı insanların ırk ve ırkçılık konusunda kafalarının karışık olduğunu görüyorum. Bunlar arasında iyi niyetli bir şekilde neyi nasıl ifade edeceklerini soranlar da oluyor. Ülkemizin başka kültürlerden insanları giderek daha fazla ağırladığı düşünüldüğünde farklı kültürlerle mensup insanlarla geliştireceğimiz diyalog ve ilişki biçimi önem kazanıyor. Bunun için ırk, ırkçılık, ayrımcılık gibi konularda hassasiyet gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum.

İrk ve ırkçılık önemli kavramlar. Zaman zaman karşılaştığımız, bazen fark ettiğimiz bazen de içselleştirdiğimiz için pek yadırgamadığımız ama ırkçılık belasından izler taşıyan birçok örnek bulunmaktadır. İrkçi ön yargılara bazen bir filmde bazen bir dergi kapağında bazen de sokakta bir yerde şahitlik edebiliriz. Bazen çok uzaktır bazen çok yakın, bazen de odadaki fil misali bilinir ama bahsedilmez. Örneğin Türkiye’de “zenci” demek kimine göre ırkçı sayılır kimine göre de ırkçı değildir. Sahiden bu kadar göreceli midir mesele? İrkçılığın sadece renkle ilgili bir mesele olduğunun düşünülmesi, bu olgunun anlaşılmasını biraz daha zorlaştırır. O yüzden sormakta fayda var: Nedir ırkçılık? Ve insan ne zaman ırkçı olur?

İrk ve İrkçilik Nedir?

“İrkiniz nedir?” diye bir soruyla ilk defa Güney Afrika’da üniversiteye kayıt yaptırdığım esnada karşılaşmıştım. Seçenekler arasında beyaz, Asyalı, melez ve siyah bulunuyordu. Bu soru nedeniyle ilk kez ırk gözlüğüyle kendime bakmam gerekmişti. Beyaz olduğumu söylersem beyaz adamın tüm günahlarına ortak oldum demekti. Asyalıyım dersem Türkiye Avrupa’nın bir parçasıdır falan gibi sık sık duyduğum şeylere ters bir cevap vermiş olacaktım. Orta Asya köklerime rağmen kendimi tam olarak bir Asyalı gibi de hissetmiyordum açıkçası. Velhasılı melez ve siyah da değildim. En iyisi soruyu boş bırakmaktı. Sonradan anladım ki tuhaflık bende değil soruydu.

İrkçiliğin sabit bir tanımı bulunmamakla birlikte genel olarak bilimsel verilerden ziyade bir inanca dayandığını söyleyebiliriz. Bu inancın omurgasını bir ırkın diğer ırk(lar)a göre daha üstün olduğu yönündeki kanaat oluşturur. Bu inancı desteklemek için bazı bilimsel çalışmalar yapılmış vakti zamanında. Ve bu doğrultuda yeryüzündeki insanlar Avrupalı beyaz, Asyalı sarı ve Afrikalı siyah ırk (buna benzeyen başka sınıflamalar da bulunmaktadır) şeklinde ayrıştırılmıştır bilindiği gibi. Pek tabii bu ırklar arasında dış görünüş, davranış kalıpları ve ahlaki bakımından beyaz ırkın üstün, diğerlerinin de hiyerarşik olarak ve özellikle zekâ bakımından daha geride olduğu varsayılmıştır.

İrk meselesinin kavramsallaştırılması Avrupa’nın diğer medeniyetlerle ilişkiye girdiği bir dönemde olmuştur. Bu yaklaşım, diğer coğrafyaların sömürgeleştirilmesinde önemli bir meşruiyet kaynağı oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Örneğin köleliğin meşruiyet kazanmasında oldukça işe yaramıştır. Afrikalı=barbar=köle formülasyonu gereği beyaz Avrupalıların bu “vahşi barbarları” sözde medenileştirdiği iddia edilmiştir. Bu nedenle ırk ve ırkçılık ekonomik ve siyasi sistemden bağımsız düşünülmemelidir. Bu konu oldukça politize olmuş ve ekonomik kaynakların ve insan emeğinin sömürülmesi için araçsallaştırılmıştır. Ve hatta bazı örneklerde kurumsallaşmıştır. “Üstün ırk”ın diğer ırkları sömürmesi meşru hale getirilmiş ve bunun için de sadece silahlar değil bilim de kullanılmıştır. Örneğin 1994 yılına kadar Güney Afrika, burada kurulan *Apartheid* rejimi (ırkçı ideoloji) sayesinde %10’un %90’ı istediği gibi yönettiği bir yer haline gelmiştir.

“İrkçiliğin sabit bir tanımı bulunmamakla birlikte genel olarak bilimsel verilerden ziyade bir inanca dayandığını söyleyebiliriz. Bu inancın omurgasını bir ırkın diğer ırk(lar)a göre daha üstün olduğu yönündeki kanaat oluşturur.”

1950’lere kadar Avrupa’nın çoğu zaman silah zoruyla kabul ettirmeye çalıştığı ırksal hiyerarşi ve beyazın üstünlüğü savı ciddi bir karşı koymayla karşılaşmamıştır. Yapılan kafatası deneyleri, uzuv ölçümleri ve testlerle beyaz ırkın üstünlüğü ispatlanmaya çalışılmıştır. Almanlar Namibya’da öldürdükleri insanların kafataslarını bilimsel araştırma adı altında Berlin Üniversitesi’ne, Fransızlar da benzer şekilde Cezayirliilerin kafataslarını Fransız üniversitelerine götürmüştür. Bu dönemde gerçekleşen sınıflama, tanımlama ve adlandırmalarda, zaman zaman ırkçılığın gizliden gizliye her alana sindiğini görmek zor değildir. Ve aynı dönemde yaratılan imgeler dünyasında *beyaz*; saf, temiz, medeni, sosyal gibi özelliklerle

sembolize edilirken *siyah*; kötü, şanssızlık, bela, vahşet gibi olgularla özdeşleştirilmiştir. Bu imgelerin kullanımı ve günlük hayatta tekrar tekrar karşılaşılmaması ırkçı ideolojinin işini kolaylaştırmıştır. Ancak Avrupa'da baş gösteren Hitler belası ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra baş gösteren insan hakları hareketleri ve Malcolm X gibi önderler, ırkçılığa ağır bir darbe indirmiştir. Meselenin gelişimi bu şekilde olurken ırkçılığın toplumlar ve insan üzerinde derin yaralar bıraktığını söylemek gerekir. 15 milyon insanın hayatının gasp edildiği kölelik bir yana, sadece 1882-1946 yılları arasında Amerika'da 5.000'den fazla Afro-Amerikalı ırkçı saldırılara uğrayarak linç edilmiştir.

O zaman baştaki "İnsan ne zaman ırkçı olur?" sorusuna dönecek olursak şunu söyleyebiliriz; kişi varlığı ispatlanamamış ırklar arasında bir hiyerarşi olduğuna inanıyor ve bu inanç doğrultusunda hareket ediyorsa ırkçı olur. Bilimsel olarak varlığı ispatlanamayan ırkların varlığına inanıp inanmamak kişiden kişiye göre değişir elbette. İnsanın ortak özellikler bakımından alt-ırk gruplarına ayrıldığını düşünen ve bu yüzden ırkların varlığına inanan kişi, sırf bu yüzden ırkçı olmaz ama inancı ırklar arasında bir hiyerarşi olduğuna dayanıyor ve kendini ayrıcalıklı haklara ve konuma layık görüyorsa ırkçı olur. Sonuçta insanoğlunun gen havuzu, göç ve diğer sosyal hareketlilik gibi olgular nedeniyle büyük bir çeşitlilik barındırmaktadır. Aynı köyde yaşayan insanların bile genetik kombinasyonlarının aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu yüzden geniş insan kitlelerinin ırkları oluşturan ortak genetik özelliklere sahip olduğunu iddia etmek bu çeşitliliği göz ardı etmek anlamına gelir.

Günümüzde artık ırk sınıflamalarının gerçekliğine inanan kişilerin sayıca az olduğunu söyleyebiliriz. Hâlâ İsrail, Amerika, Güney Afrika, Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde mikro ırkçı gruplar bulunsada dünyanın ırkçılığa karşı büyük kazanım elde ettiğini söylemek mümkün. Ancak neredeyse iki asır Avrupa'da hâkim paradigma haline gelen ırkçılığın etkilerinin tamamen ortadan kalktığını düşünmek için henüz çok erken. Bu dönemde oluşan kanaatlerin, teorilerin, akademik çalışmaların, adlandırmaların titiz bir incelemenden geçmesi gerekir mutlaka. Bugün karşılaşılan şey, biyolojik ırkçılıktan daha çok sessiz ırkçılığın yanında kültürel ırkçılık ve ten rengiyle ilgili ön yargılara neden olan *renkçilik* (*colorism*). Gündelik hayatta karşımıza çıkan, kanaatlerimizi oluşturan, sorgulanmayan, günlük dilimize girmiş şeylerden bahsedilebilir. Mesela sokakta gördüğünüz her Afrikalıyı yoksul sanarak para vermeye çalışmak gibi veya saat satıcısı sanarak saatlerle ilgili bir şeyler sormaya çalışmak gibi (bu arada böyle şeyler gerçekten de yaşıyor). Yahut filmlerde sık sık karşımıza çıkan ve kanaatlerimizi pekiştiren Afrikalı, Çinli, Hintli, Arap kanun kaçağı, mafya, terörist tipler gibi. 1888 yılında kurulan *National Geographic* dergisi geçtiğimiz günlerde kuruluşundan beri defalarca ırkçı kapaklarla okurun karşısına çıktığını itiraf etmek zorunda kaldı. Bir paylaşımda görmüştüm "*white stole my car*" diye girildiğinde *google*'ın "*black stole my car*" demek mi istediniz, diye sorması gibi. Bu şaka amaçlı bir paylaşım olabilir ama ırkçılıktan doğan ruh halini iyi yansıtmaktadır.

Zenci Demek ırkçılık mıdır?

Arapça "*zenc*" kelimesinden gelen "*zenci*" kelimesi de günlük dilimize girmiştir ve "*siyah*" demektir aslında. Ama zamanla "*nigger*" ya da "*negro*" gibi kölelikle özdeşleşmiş ırkçı ifadelerin tercümesinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden bir asır önce "zenci" demek normal iken bugün sakıncalı bir hale gelmiştir. Kanaatime göre de artık kullanılmaması gerekir; çünkü fazlasıyla olumsuz çağrışımlar içermektedir. *Siyah renginden dolayı bir varlığa siyah demek beyaz bir varlığa beyaz demek ırkçılık mıdır?* diye bir soru ile sık sık karşılaşıyorum. Eğer renk özelliğinden dolayı ise siyaha siyah demek ya da beyaza beyaz demek ırkçılık değildir. Ama siyah ya da beyaz hakkında pekişmiş ön yargılara sahipseniz burada ırkçılık sarmalına yaklaşmışsınız demektir. Siyahın pasif, tembel, agresif, güvensiz, ilkel, değersiz, uğursuz vb. gibi asılsız çağrışımlarına sessiz de olsa boyun eğmişseniz ırkçı bir yaklaşım içine girmiş olursunuz. Neye siyah/beyaz dediğinize dikkat etmeniz gerektiği gibi neden siyah/beyaz dediğinize de dikkat etmeniz gerekir.

Kişisel kanaatim insanlar hakkında konuşurken diğer canlılarda ya da varlıklarda olduğu gibi çok rahat bir şekilde renksel tanımlamaya başvurulmaması yönündedir. Eğer başvurulacaksa da bu kullanımın dikkatli bir şekilde yapılmasıdır. Nihayetinde ne beyaz dediğin kişi tam beyaz ne de siyah dediğin kişi tam siyahtır. Bir İsveçli bana esmer diyebilirken bir Afrikalı beyaz olarak görebilir. Pek çok durumda Afrikalıların da kendi aralarında beyaz-siyah diye konuştuğuna şahit olmuştumdur. Bir Sudanlı veya Somalili kendini siyah olarak görmeyebilir. Mesela Namibya'da yaşayan bazı kabilelerin mensuplarının ten rengi gerçekten de kahverengiye çok yakındır. Sonuçta renk sıkalasında sadece siyah, sarı, beyaz bulunmamaktadır; binlerce renk tonundan bahsedilebilir. Daha objektif bir dilin benimsenmesi adına ırksal göndermeler yerine coğrafi, ulusal, etnik öğelerin kullanımı daha uygun olabilir. Bu nedenle "Amerikalı zenciler ya da siyahlar" demek yerine "Afro-Amerikalılar" demek ya da "Kara Afrika" yerine sadece "Afrika"; "zenci Afrikalılar" yerine sadece "Afrikalılar" demek daha uygun görünüyor. İla renkten bahsedilecekse de "esmer", "koyu tenli",

“açık tenli” gibi ifadelerin kullanımı söz konusu olabilir.

"Hâlâ İsrail, Amerika, Güney Afrika, Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde mikro ırkçı gruplar bulunsun da dünyanın ırkçılığına karşı büyük kazanım elde ettiğini söylemek mümkün. Ancak neredeyse iki asır Avrupa'da hâkim paradigma haline gelen ırkçılığın etkilerinin tamamen ortadan kalktığını düşünmek için henüz çok erken."

Siyah kelimesinin kullanımı genelde ırkçılık olarak değerlendirilmiyor henüz. Mesela BBC, yayınlarında rahat bir şekilde “siyah/black” diyor. Afrikalılar ya da Afro-Amerikalılar da “siyah/black” denmesinden rahatsızlık duymuyor. “Siyah güzeldir” diye bir hareket bile var. Şükür ki bu tarz hareketler sayesinde Afro özellikler utanılacak değil gurur duyulacak bir hal aldı artık. Ama renksel ayrımın kullanılmaması konusunda benim ısrarcı olmamın asıl gerekçesi “zenci ve siyah” tabirlerine çok sayıda olumsuz imgenin bulaşmış olmasıdır. Afrikalılar için siyahlar diyerek konuşmaya başladığınızda Asyalılar için de sarılar demeniz gerekecektir ve haliyle kendinizi de bir yere oturtmanız gerekecektir.

İrk Gözlüğüyle Doğaya Bakmak

İrkçi ön yargılar her yere sindiği gibi bitki ve hayvan türlerinin isimlendirmelerinde bile karşımıza çıkabilir. İsveç'in Ornitologikal Cemiyeti, birkaç yıl önce, adlandırmasında “negro” geçen bazı kuş türlerini “siyah” olarak yeniden adlandırırken *Hottentot* ve *çingene* gibi topluluk isimlerine gönderme yapan adlandırmaları da değiştirdi. Yasaklanan kuş türlerinin yanında *nigger-head*, *nigger-finger*, *nigger-toe* gibi tuhaf ırkçı bitki isimlendirmeleri de bulunmakta. Mesela Christo Smith, Güney Afrika'da çok aşağılayıcı bir ifade olarak kabul edilen *kaffir* kelimesinin (Avrupalıların yerliler için kullandığı bir aşağılama) 75 bitki türünde kullanıldığından bahseder.

İrkçi perspektif Afrika ormanlarında bile karşınıza çıkabilir. Geçtiğimiz günlerde kuzey beyaz gergedanın son temsilcisi Sudan'ın ölümüyle bir tür daha yok oldu dünyamızdan. Avlanma nedeniyle bir türün yok olması dünyada yaptığımız tahribatı gözler önüne serdi. Ancak burada konumuzla ilgili olarak gergedanın isimlendirilmesindeki tuhaflığa dikkat çekmek istiyorum. Yaptığım araştırmada, gergedanların farklı türlerinin Sumatra, Java, Hindistan gibi bölgesel isimlerle anıldığını öğrendim. Ancak Afrika'da yaşayan tür siyah ve beyaz olarak isimlendiriliyor. Peki neye göre siyah ve beyaz şeklinde ayrılmış bu tür? Orası biraz muamma gerçekten de çünkü iki tür arasında renk farkı bulunmadığı kabul ediliyor. Güneş altında ya da çamur banyosu yaparken renk farkı olduğu gibi iddialar görelilik barındırdığı için inandırıcı bulunmuyor. Ağız yapısındaki ve kulaklarındaki farklılığın da beyaz/siyah denmesiyle bir ilgisinin olmadığı ortada. Geriye hayvanın deri kalınlığı davranış ve beslenme kalıpları kalıyor. Charles John Andersson da *Lake Ngami* kitabında her iki türün en ayırt edici özelliklerinin beslenme kalıpları ve davranışları olduğunu kabul ediyor. Beyaz gergedan açık düzlüklerde otla beslenirken siyah gergedan çalılıklarda çalı kökleriyle besleniyor. Beyaz olan tehlikesiz bulunurken siyah olan saldırgan bulunuyor.

Bu adlandırmadaki tuhaflık pek çok kişinin ilgisini çekmiş benziyor. Graham Renshaw 1904 baskılı *Natural History Essays* kitabının ilgi bölümünde Boerlerin (Güney Afrika'daki Hollanda kökenli çiftçiler) *witte rhenoster* (beyaz gergedan) diyerek tanıtmaya başlıyor beyaz gergedan ve albinizm de dâhil bazı ihtimalleri değerlendiriyor. Ancak Renshaw, Boerlerin neden böyle bir adlandırma kullandıkları hakkında malumat vermiyor. Anlaşılan o ki 1817'de bu tür bir Fransız dergisinde literatüre *rhinoceros simus* olarak geçene kadar eti ve boynuzları nedeniyle Boer avcılarının çok sevdiği bu türe verilen beyaz gergedan adlandırması Boerler sayesinde yaygınlık kazanarak türün genel adı haline gelmiş ve kimse ilginç bir şekilde bunu yadırgamamış!

Aynı soru Kees Rookmaaker'in de ilgisini çekmiş olacak ki “Beyaz Gergedan İsmi Neden Uygun Değil” başlıklı bir makale hazırlamış. Afrikansçadaki *wyd* ya da *wijd* (geniş) gibi kelimelerin İngilizceye hatalı tercüme edildiği şeklindeki yaygın inancı Afrikaansçadaki kelime tahlilleri üzerinden reddeden Rookmaaker makalesinde 10 tane farklı olasılığı değerlendiriyor. Bir kısmı 1904 yılında Graham Renshaw tarafından da değerlendirilen bu olasılıklardan bir tanesi bu adlandırmanın ırkçı bir temele dayanıyor olması. Bu ihtimali dile getiren kişi *White Rhino Saga* kitabının yazarı Ian Player. İsmi yanlışlığını kabul eden Player'e göre Boer avcılarının uysal olan gergedana beyaz demelerinin gerçek sebebi, bazı olumlu davranışsal özellikleri nedeniyle beyaz adama benzetilmesinde yatıyor. Ve diğer türün siyah olarak isimlendirilmesi vahşi ve agresif tabiatından dolayı uygun görülüş.

Fransız Seyyah Adulphe Delegourque 1847'de yayınladığı *Travels in Southern Africa* kitabında

evcilleştirilmesi mümkün görünmeyen siyah gergedanın agrasif yapısını kötü bir komşuya benzetirken ekili arazileri tahrip eden bu türün öküzlere saldırarak korkuttuğundan bahsediyor. Aynı pasajda Afrikalıların (Delegourque Cafres demeyi tercih etmiş!) siyah gergedanın etini çok sevdikleri ama Boerlerin sadece yenebilir buldukları bilgisi verilirken bu türün güçlü derisinden iyi kırbaç yapıldığını anlatılmış. Charles John Andersson da benzer bir görüş paylaşarak beyaz türün etinin diğerinin acımsı tadına göre daha lezzetli olduğunu belirtiyor. İki tür arasında renk farkı olmadığını itiraf eden Peter H. Capstick davranışlarının kestirilemez bulduğu siyah gergedanlar için daha ilginç bir iddiada bulunuyor. Ona göre bu türün agresifliği görme yetisindeki zayıflık ve uyuşuk IQ'sundan kaynaklanıyor bu nedenle beyaz türe göre çok daha tehlikeli.

John Barrow'un 1798'de yerli bir kabile şefi ile karşılaşmasına değinen Rookmaaker şefin de aynı adlandırmayı kullandığına dikkat çekiyor. Bu nedenle ismin tam olarak nereden geldiğini tespit edemeyen Rookmaaker yerli Afrika dillerine de bakmak gerektiği önerisinde bulunuyor. Av partilerinde Boerlere köle statüsünde eşlik eden yerel Afrikalıların da o tarihlerde Boer avcılarının ilgisini fazlasıyla çeken bu hayvanı Boerler gibi adlandırmaya başlamış olmaları olası. Bunun yanında isimlendirilirken Boerlerin bu hayvanın etini çok sevmelerine gönderme de yapılmış olabilir. Böyle bir durumda da ırk katagorizasyonun dolaylı bir yansıması söz konusu olabilir. Ancak bütün çabalara rağmen beyaz gergedanın isimlendirilmesindeki tuhaflik gizemini koruyor. 2009 yılında uzun bir yazı yazan Darren Naish da bu gizem karşısında durumu sinir bozucu bulduğunu itiraf etmiş.

Bu tartışmalardaki ilginç taraf ise sorunun hep "beyaz gergedan" üzerinden soruluyor oluşu. Temel varsayım ise siyah gergedanın ismini beyaza göre almış olacağı. Ve görüldüğü üzere ırk teorilerini kuranların tartıştığı medeni/ilkel, uysal/agresif, zeki/düşük IQ'lü, deri kalınlığı, ağız ve kafa yapısı, beslenme alışkanlığı gibi tüm olgular bu tartışmalarda neredeyse mevcut. Hatta *Rhino Keepers* kitabının yazarları (Clive Walker, Anton Walker) 19. ve 20. yüzyıllardaki yazım nedeniyle siyah gergedalar hakkında gelişen önyargılardan yakınlıkla bu yüzden az sayıda hayvanbilimcinin siyah gergedanları çalışmayı tercih ettiklerinden yakınıyor. Bu hayvan hakkındaki çoğu şeyin yanlış anlaşıldığını belirten yazarlar inanılanın tam tersine aslında oldukça zeki yaratıklar olduğundan bahsetmeyi de ihmal etmemişler.

Siyah/beyaz gergedan örneğini ilgi çekici bulduğumu itiraf etmeliyim. Çünkü ırkçılığın yarattığı güçlü imgeleme oldukça iyi uyuyor. Beyaz iri, güçlü, uysal ve sosyal; buna karşın siyah asosyal, vahşi, hırçın ve agresif. Burada bilinçli ya da bilinçsiz yaratılan ya da oluşan imge, ırkçı birisinin kafasındaki beyaz ve siyah imgeleriyle iyi örtüşüyor. Ayrıca olayın henüz köleliğin ilga edilmediği 19. yüzyılın başlarında gerçekleşmesi ve Güney Afrika'da *Apartheid* gibi ırk temelli bir sistem çıkartmış Boerlerle ilgili olması, ırkçı olasılık hakkında benim kanaatimi çok daha fazla güçlendirdi diyebilirim. 18 ve 19. yüzyıl boyunca Boerlerin Afrikalılarla giriştikleri savaşlar da düşünüldüğünde ormandaki hayvanların bile bu durumdan etkilenmesine şaşırmamak gerekir. Afrika yerlileri de o tarihlerde Boer avcılarının ilgisini fazlasıyla çeken bu hayvanı Boerler gibi adlandırmaya başlamış olabilirler.

Bu örneği verme sebebim, ırkçı mantalitenin nasıl çalıştığını göstermek içindi. Irkçılık tam da böyle bir şeydir. Eğer böyle bir hiyerarşiye inanıyorsanız ve ırk gözlüğünü takmışsanız artık dünyayı bu şekilde görmeye başlar, eşyayı, tabiatı, insanı bu şekilde değerlendirirsiniz. Irkınız her yerde güçlü bir imgeye sahip olmalıdır; Kruger ormanında olsanız bile. Bu şu demektir aynı zamanda "Bakın! Doğada da kurallar böyle işliyor! Doğanın kanunu bu!" Haliyle inandığınız ırk masalını haklı çıkartmak için Boerler gibi doğayı veya *National Geographic* gibi dergi kapaklarını konuşurmak zorunda kalırsınız.